

L'ESGLÉSIA I LA SOCIETAT CATALANA DURANT LA TRANSICIÓ

CASSIÀ M. JUST

De bon grat he acceptat d'exposar aquest tema a Igualada.¹ Precisament a l'Escola de l'Ateneu Igualadí vaig fer, des del 1931 al 1937, la primera experiència d'una relació independent i positiva entre Església i societat: una escola laica i respectuosa envers els valors cristians. Mai no oblidaré les qualitats pedagògiques dels mestres de l'Ateneu, especialment de la Srta. Immaculada Antich, que més endavant esdevindria la mare d'en Puig Antich, mort tràgicament.

I

M'ha semblat que podria tenir un cert interès tractar el tema proposat a partir de la meva experiència personal des d'un observatori privilegiat com fou Montserrat, aquells anys en què el monestir va exercir una missió de suplència al servei de la llengua i de la cultura del poble català i d'ajuda als perseguits per causa de les seves idees democràtiques.

Una missió de suplència que no ens confià, per cert, cap autoritat humana ni divina. Però que tampoc no ens atribuïrem ingènuament amb afany de protagonisme. Foren les circumstàncies histò-

riques d'aquella hora difícil, juntament amb la consciència de les nostres responsabilitats cíviques i eclesials, allò que ens va moure a prendre iniciatives que depassaven les nostres tasques habituals.

No hi arribàrem pas fàcilment, a aquesta presa de consciència. Recordaré només que, quan vaig entrar a Montserrat tot just acabada la guerra civil el 6 d'abril de 1939 per formar part dels setze primers nois que iniciàrem la nova etapa de l'Escolania, la comunitat monàstica reprenia lentament el seu ritme, atordida encara per l'assassinat de vint-i-tres dels seus membres a mans dels grups incontrolats que operaren en la rereguarda republicana. Dos altres monjos havien mort al front com a membres de l'exèrcit franquista. Uns altres havien passat bona part d'aquells anys a la presó Model de Barcelona, després d'un breu empresonament a Igualada. Altres venien de la diàspora de les abadies benedictines de França, Itàlia, Alemanya, Bèlgica i Anglaterra, i havien estat rebuts com a exiliats. D'altres no s'havien mogut del país, amagats en cases particulars o incorporats a l'exèrcit republicà; un d'ells, metge amb el títol de comandant. Comprendreu que l'atmosfera que es respirava al monestir era més aviat de simpatia pel nou règim. Es feia notar, això sí, una forta espiritualitat i alhora un cert malestar més o menys conscient sobre les pròpies responsabilitats en la gènesi de la rebel·lió militar i de la persecució antireligiosa que la seguí. Ara ens fa somriure constatar com la mateixa comunitat s'autoimposés unes limitacions indignants, com, per

1. Aquest text és la transcripció de la conferència que l'autor donà al saló de sessions de l'ajuntament d'Igualada el dia 21 d'agost prop passat, amb motiu de la Festa Major.

Entronització de la Verge de Montserrat (27 d'abril de 1947)

exemple, fer resar als escolans el rosari en castellà. Recordo que l'abat Marcet hagué de baixar precipitadament a aplacar el governador civil de Barcelona, enfurismat perquè en el programa de la festa de la Immaculada s'esmentava el cant del Virolai en català.

Malgrat aquests fets i altres d'anàlegs, les simpaties de la majoria eren pel nou règim que havia posat ordre al país, tot i que reconeixia els mèrits del govern de la Generalitat, que preservà de la destrucció el monestir i la seva biblioteca i, sobretot, salvà d'una mort salvatge molts monjos, procurant-los salconduits per sortir a l'estranger.

Una part de la societat catalana participava d'aquests mateixos sentiments, i, no cal dir-ho, la totalitat de l'Església espanyola, amb algunes excepcions singulars.

¿Com s'explica, doncs, que Montserrat prengués una actitud decididament crítica envers la dictadura militar uns anys després? Bàsicament, jo diria que fou gràcies al contacte amb la reali-

tat del nostre poble, sobretot amb els qui sofrien més directament les conseqüències de les arbitrietats del govern franquista, ofuscat per la seva recent victòria militar.

Estudiants universitaris, intel·lectuals, obrers, clergues i religiosos joves pujaven al monestir tot cercant ajut, orientació o refugi. I, certament, intentàvem ajudar-los, però rebíem més que el que donàvem. Foren ells els qui ens ajudaren a comprendre la manca de sentit d'una espiritualitat que no incidís en l'existència real de les persones i de la col·lectivitat.

Val la pena recordar algunes experiències singulars en aquest sentit:

1. L'actitud del cardenal Vidal i Barraquer. El dia que morí exiliat a Suïssa, el 1943, jo em trobava al despatx de l'abat Escarré quan rebé una telefonada de condol del governador civil de Barcelona. Recordo que el P. Escarré, llavors abat coadjutor, li respongué: *"Ara ja és massa tard per fer-li justícia"*. I l'abat m'explicà tot el drama d'a-

quest prelat català, a qui el seu biògraf ha anomenat justament “el cardenal de la pau”. Atesa la bona relació que l’abat mantenia aleshores amb Franco, el papa Pius XII li havia demanat una gestió oficiosa per vèncer la resistència del Generalíssim contra el retorn del cardenal Vidal i Barraquer a la seva seu de Tarragona. L’abat intentà convèncer-lo subratllant la seva actitud evangèlica, però Franco li va respondre: “*Vostè em parla en aquest sentit, però la majoria de bisbes em diuen el contrari*”. Jo crec que des d’aleshores l’abat Escarré, decebut, ja intuï que no donarien resultat els seus intents de fer evolucionar el règim des de dintre.

2. Les festes de l’entronització de la imatge de la Mare de Déu, el 27 d’abril de 1947, marquen un moment molt significatiu en el procés de simbiosi de Montserrat amb la societat catalana. Per primera vegada en la postguerra, s’usà públicament en alguns mitjans de comunicació i en impresos de propaganda la llengua catalana. Es formà la *Comissió Abat Oliba* per a la preparació de les celebracions en les principals ciutats i pobles de Catalunya. Formaven part de la comissió persones molt diferents per ideologia i procedència i que representaven les forces vives que romanien en el país. Després van tenir un paper decisiu en la transició. L’experiència de treballar junts contribuï a la reconciliació. Fou una presa de consciència col·lectiva entorn de Montserrat.

3. També fou important que, després de superar grans dificultats, s’obtingués la continuació de la Bíblia en català. I l’inici de diverses publicacions periòdiques en la nostra llengua, aprofitant un marge de llibertat que concedia a les publicacions de l’Església el concordat de l’any 1953 entre Roma i el govern de Franco. Les més significatives foren *Serra d’Or* i *Qüestions de Vida Cristiana*. L’abat Escarré volgué que la revista *Serra d’Or* s’obrís a tota mena de col·laboradors, cristians o agnòstics. Aquest fet causà molts maldecaps, acusacions a Roma, però serví a la cultura catalana i obrí horitzons a la nostra comunitat vers un diàleg més fecund entre fe i cultura.

Heus aquí una petita mostra de la creixent simbiosi de Montserrat i de la societat catalana. Coincidint amb aquest procés, s’anava remarcant un progressiu allunyament —que portava camí de la ruptura— del monestir i el seu abat respecte del règim franquista. Un dels detonants en fou l’agressió, per part d’elements falangistes, al campanar del Montnegre dels Minyons de Muntanya, l’any 1953. Les relacions amb el governador civil de Barcelona, Acedo Colunga, esdevingueren cada cop més tibants. Però la ruptura manifesta no fou fins al 1960, pels fets del Palau de la Música Catalana. Tres anys després, la consumaren les declaracions al diari *Le Monde*. És aleshores que esdevingué més popular que mai la figura de l’abat Escarré, a qui alguns anomenaren ‘el Makarios de Catalunya’. L’abat, tanmateix, no volgué assumir mai un protagonisme polític i es mantingué coherent, com a eclesiàstic, en la defensa dels drets humans, d’acord amb l’encíclica *Pacem in terris* de Joan XXIII (1963).

Mentrestant, el 1961 entrà en joc una altra persona que tingué una importància rellevant en l’evolució de Montserrat en relació amb la societat catalana, malgrat la brevetat del seu abadiat: el P. Gabriel M. Brasó. Fou elegit abat coadjutor de l’abat Escarré l’octubre del 1961. Exercí el càrrec durant cinc anys, fins que el Capítol general el designà president de la Congregació de Subiaco (1966). Era amic personal de Pau VI i, gràcies a això, pogué intervenir eficaçment en la campanya a favor dels bisbes catalans. La gestió més forta fou després del nomenament del Dr. Marcelo González com a arquebisbe coadjutor del Dr. Modrego a Barcelona. No sols anà a veure el papa per expressar-li la perplexitat i l’angoixa dels millors elements de la diòcesi, deixant-li una documentada memòria sobre la situació dels bisbats catalans i lliurant-li un document signat per nombroses personalitats catòliques de Barcelona, sinó que no dubtà a traslladar-se a Astorga per demanar al Dr. Marcelo que no acceptés el càrrec que li oferien.

L'abat Brasó m'explicà que, per fer més entenedora la problemàtica a Pau VI, li posà un exemple: “*Imagini's, santedat, que a Itàlia s'escollís un sacerdot de Sicília per arquebisbe de Milà*”. El Papa es posà les mans al cap i exclamà: “*Impossible!*”. L'abat Brasó remarcà: “*Doncs, en el nostre cas, a més de les diferències de mentalitat, hi ha la diversitat de la llengua*”. El papa es mostrà convençut i lamentà la informació defectuosa que li havien donat. I al cap de pocs anys teníem el primer arquebisbe català a Barcelona en la persona de Narcís Jubany.

L'abat Brasó també lluità a favor de la llengua catalana i tingué el goig d'introduir-la en la litúrgia, encomanant als monjos músics la composició de cants adequats en català, que s'escamparen per tot Catalunya.

Protestà vivament pels mals tractes que la policia infligí al grup de 130 preveres i religiosos que, amb una marxa pacífica, anaren a portar una carta al cap superior de policia l'11 de maig de 1966. I es quedà a l'estranger per no haver de rebre el general Franco en la seva última visita a Montserrat, el 5 de juliol del mateix any.

II

Fins aquí, unes pinzellades sobre els antecedents o, si voleu, la prehistòria de la transició. M'ha semblat útil donar-ne una breu visió, il·lustrada amb experiències personals, viscudes com a col·laborador dels abats Escarré i Brasó. Sols així resulta intel·ligible el que segueix.

La transició pròpiament dita s'esdevingué quan jo ja havia rebut la missió abacial, que vaig exercir des del desembre de 1966 fins al febrer de 1989. Per tant, em tocaren els nou darrers anys de la dictadura franquista i la transició vers l'Estat democràtic de les autonomies. Fou una experiència dura i fascinant alhora.

Des dels primers contactes vaig veure la nostra societat desbordant d'anhels de democràcia i

de llibertat, amb una greu preocupació per evitar enfrontaments violents i vessament de sang després de la desaparició de Franco.

Mentrestant, l'Església havia rebut l'impacte de les orientacions del papa Joan XXIII, plasmades en les encíclicues *Mater et magistra* (1961) i *Pacem in terris* (1963), i, sobretot, l'impacte del Concili Vaticà II (1962-1965), convocat pel papa Roncalli —qui només pogué presidir la primera sessió— i portat a terme per Pau VI. Es vivia amb entusiasme la doctrina conciliar sobre la llibertat de consciència, el respecte i el diàleg amb les altres confessions cristianes, àdhuc amb les grans religions, i la independència de l'Església respecte del poder civil. Se sabia que l'episcopat espanyol havia fet una trista figura amb les seves intervencions a l'aula conciliar a favor del nacionalcatolicisme i amb la seva oposició al decret sobre l'Ecumenisme i la llibertat religiosa. S'hi donaren honroses excepcions. Recordaré els prelats més propers: el bisbe de Vic, Ramon Masnou, i el de Sogorb-Castelló, Josep Pont i Gol. També s'obrien als nous aires de l'episcopat europeu els futurs cardenals Jubany i Enrique i Tarancon, que tingueren un paper rellevant durant la transició.

Era urgent una renovació de l'episcopat espanyol. Era, doncs, també urgent —i així ho desitjava el papa Pau VI— que el cap de l'Estat espanyol renunciés al privilegi antiquat de presentació dels candidats a l'episcopat. Franco no cedí de cap manera, malgrat que el papa Montini li ho demanà amb una carta autògrafa.

La Santa Seu procurà, aleshores, introduir en l'episcopat persones renovadores a base de nomenar bisbes auxiliars que no necessitaven la presentació governamental. Encara recordo amb emoció la primera audiència que em concedí Pau VI i el substitut de la secretaria d'Estat, monsenyor Giovanni Benelli, l'abril de 1967. Els vaig informar de la situació de l'Església a Catalunya i els vaig lliurar un llarg informe signat per diferents preveres catalans. L'acolliment fou cordial i encoratjador. Benelli em digué: “*Tot això que m'ha*

explicat, vagi a comunicar-ho al nou nunci que arribarà a Madrid d'aquí a uns mesos: Luigi Dadaglio, que és de la total confiança del papa i meva". Naturalment, vaig complir l'encàrrec i s'establí una bona relació amb monsenyor Dadaglio, que donà bons fruits per a la vida de l'Església.

També fou positiva la relació amb Enrique i Tarancon des que era arquebisbe de Toledo, abans de ser designat per a Madrid i d'esdevenir president de la Conferència Episcopal Espanyola.

Mentrestant, els abats i provincials de Catalunya, continuant una iniciativa començada pel meu antecessor Gabriel Brasó junt amb l'abat de Poblet i els provincials dels caputxins, dels escolapis i dels claretians, ens reuníem periòdicament per a una jornada de reflexió i de pregària per ajudar-nos a discernir què calia fer davant dels canvis accelerats que es produïen en les nostres comunitats. També ens assessoràvem mútuament quan el Tribunal d'Ordre Públic actuava contra algun dels nostres per les homilies, escrits o col·laboracions a les forces d'oposició al règim.

D'acord amb la doctrina social del Concili, deixàvem els locals de l'Església per a reunions clandestines dels partits polítics o dels sindicats.

A les reunions d'abats i provincials —les RAP, en diem—, ben aviat altres provincials demanaren al grup inicial de participar-hi, i esdevingueren un mitjà eficaç per sensibilitzar algunes congregacions religioses de cara a un autèntic arrelament a Catalunya i de cara a la renovació de l'Església catalana. No faltaren recels per part d'alguns bisbes que actuaven encara com si l'única manera d'esdevenir un bon catòlic fos la de ser fidel al nacionalcatolicisme espanyol, tot col·laborant per mantenir l'ordre establert, que era manifestament injust. Tan injust que vulnerava en nom de Déu els drets més elementals de la persona humana i dels pobles inclosos de grat o per força en aquell Estat dictatorial.

Jo penso que l'evolució de l'Església influí positivament en el desplegament democràtic de la societat. Els cardenals Tarancon i Jubany no

volgueren assenyadament donar suport a la formació d'un partit polític catòlic, i per això foren difamats per l'extrema dreta. Estic convençut que fou un bé per a la societat i per a l'Església que els catòlics ja no rebessin consignes sobre la militància política. De fet, conec cristians en tots els partits d'acord amb la seva consciència. Podem afirmar, malgrat algunes excepcions ben lamentables, que els laics ja no són tractats per la nostra Església com a menors d'edat.

Em ve a la memòria la consigna que em donà Pau VI després de la tancada dels 300 intel·lectuals a Montserrat pel desembre de 1970, els quals protestaven per les arbitrietats del famós procés de Burgos. El govern s'ho prengué molt malament i m'acusaren posant l'accent en el fet que rebérem molts marxistes i ateus dintre del monestir. Pau VI em digué somrient: "*Rebeu tothom*".

També fou una experiència per a mi molt intensa l'inici de la campanya per l'amnistia, que poc temps després quedà incorporada en els tres objectius de l'Assemblea de Catalunya en la clandestinitat. Els primers que me'n parlaren foren un matrimoni amic que havien estat torturats físicament per la policia franquista. La senyora fou torturada bàrbarament perquè es negà a revelar on estava amagat el seu marit. Sofrí lesions a les vèrtebres durant mig any. El seu marit, el tingueren penjat pels braços en el penal de Burgos. Em digueren que ells des d'aquell moment perdonaven els seus torturadors: que, altrament, sense reconciliació seria impossible la convivència en el futur.

Alguns altres representants de partits polítics em demanaren que convoqués una reunió a Montserrat per tractar d'aquest tema de l'amnistia. Fou presentada com un recés espiritual per despistar la policia. Evidentment, la campanya que preparàrem tingué una gran força sensibilitzadora.

Una altra experiència que em marcà profundament fou el cas d'un grup de presos polítics del penal de Burgos que eren obligats a assistir a missa. Els que s'hi negaven, anaven a parar a cel·les de càstig. Ho exposaren a l'abat Escarré. Aquest

féu una protesta i s'acabà la imposició d'un acte religiós a unes persones que no eren creients. Però l'abat rebé una admonició de la Santa Seu: que no es posés en política. Em vaig adonar clarament que la diplomàcia no coincideix quasi mai amb el missatge de Jesús. I que un dels grans perills dels homes d'Església és que ens inclinem fàcilment a recolzar l'estatu quo dels règims dictatorials que, a base d'assegurar alguns drets i privilegis a l'Església, la mantenen dependent i emmordassada. Mentre són valorats com a bons eclesiàstics els qui recolzen amb el seu silenci situacions d'opressió, són titllats de fer política els qui s'atreveixen a defensar els drets d'uns presoners indefensos, siguin del color que siguin. Són persones humanes per damunt de tot!

Recordo que un grup de representants dels qui havien estat al penal de Burgos portaren una corona de flors a l'enterrament de l'abat Escarré. Al final, un d'ells em digué emocionat: *“Com t'ho expliques?: jo, que no crec en la transcendència, avui m'he sentit en comunió amb vosaltres”*.

Les RAP continuaren preocupant-se, junt amb la clerecia diocesana, per la provisió de les seus episcopals vacants. La més important fou la que situà a la seu de Tarragona el Dr. Josep Pont i Gol, un dels bisbes del segle XX que més ha lluitat per Catalunya, després de Torras i Bages i de Vidal i Barraquer. És ell qui va promoure, tant com li fou possible, una sèrie de serveis comuns a totes les diòcesis catalanes, a les quals s'unien sovint les tres diòcesis de les Balears, malgrat pertànyer a l'arxidiòcesi de València, governada habitualment per prelatos reticents a qualsevol col·laboració amb Catalunya. Pont i Gol veia clarament que la vida ha d'anar pel davant de la constitució jurídica d'una Conferència Episcopal. Altrament, el juridicisme ofega el desplegament vital de les institucions.

Crec que he abusat prou de la vostra atenció. Com podeu comprendre, aquests són temes pels quals he lluitat i, tot lluitant, he anat aprenent a estimar els meus conciutadans, la meua

comunitat i l'Església catalana, i a no donar-me mai per vençut. Jo desitjaria trametre-us un missatge d'encoratjament i de tenacitat davant la situació actual, en la qual, tant des del punt de vista polític com eclesial, tenim molts problemes per resoldre. Mirem de ser lúcids i no ens limitem a estudiar les enquestes d'opinió per establir els nostres objectius. Si busquem en primer lloc el bé comú de la nostra societat, procurarem forjar els nostres programes a partir de l'anàlisi de les necessitats reals i d'uns principis ètics, i ens esforçarem a comunicar-los, com a bons pedagogs, als nostres conciutadans. Encara voldria afegir, com a colofó, aquella sentència de Joan XXIII: *“Busquem sempre més allò que ens uneix que no pas allò que ens separa”*.

CASSIÀ M. JUST I RIBA (Barcelona, 1926) és abat emèrit de Montserrat. Fill del mestre Joan Just, director del conservatori de música d'Igualada, va viure la seva infantesa en aquesta ciutat. Va ser escolà de Montserrat. Monjo des de 1942, va ser ordenat sacerdot el 1950, estudià orgue i cant gregorià a Roma i amplia els seus coneixements d'orgue a París. El 1964 va ser nomenat prior de Montserrat i, entre els anys 1966 i 1989, va ser abat del monestir.